

Despre cunoștință și despre relighie în tălmăcirea lui Moise Fulea. A argumenta pentru a convinge

Maria ALDEA, Monica VLASE

Dans notre exposé, nous allons nous pencher sur la manière d'expression de l'argumentation dans le quatrième volet d'un ouvrage à caractère didactique, intitulé Cărticica năravurilor bune pentru tinerime (Sibiu, 1819) [Le livre des bonnes manières à l'usage de la jeunesse], tout en insistant sur la fonction de l'exemple.

Mots-clés: Moise Fulea, Johann Heinrich Campe, littérature didactique, argumentation, exemple

Preot și dascăl, prin formația sa și prin inițiativele sale, Moise Fulea (1787–14/26 noiembrie 1863) se alătură pleiadei de intelectuali români transilvăneni de la început de secol XIX. Asumându-și total crezul de „luminare” a românilor în buna tradiție a Școlii Ardelene, Moise Fulea va contribui la acest proces nu doar prin dotarea cu cărți a școlilor, ci și prin traducerea și publicarea în românește a unor lucrări cu largă circulație în Imperiul habsburgic¹.

Asupra uneia dintre acestea ne vom opri în articolul nostru, propunându-ne să evidențiem maniera de realizare a argumentării prin utilizarea exemplului, fără a urmări să oferim o analiză teoretică a conceptului de ‘argumentație’². Mai exact, este vorba de secvența textuală intitulată „Despre cunoștință și despre relighie”, ce reprezintă o parte a lucrării traduse din germană în română de Moise Fulea, și

¹ Pentru o prezentare bio-bibliografică detaliată, vezi Maria Aldea, *Cîteva considerații pe marginea gloselor intratextuale din Cărticica năravurilor bune pentru tinerime (Sibiu, 1819)*, în *Lucrările celui de-al șaselea Simpozion Internațional de Lingvistică* (București, 29–30 mai 2015) (în curs de publicare); Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, Univers Enciclopedic, 1996, s.v. *Fulea Moise*; Onisifor Ghibu, *Din istoria literaturii didactice românești*, ediție îngrijită de Octav Păun, Tabel cronologic, studiu introductiv, note și comentarii: V. Popeangă, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, p. 80–82; N. Albu, *Copia unui manuscris necunoscut al lui Moise Fulea*, în „Mitropolia Ardealului”, anul XVII, noiembrie–decembrie 1972, nr. 11–12, p. 890–897, articol reluat de Vasile Oltean în *Școala românească din Șcheii Brașovului*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 169–172; Alexandru Duțu, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700-1821)*, București, Editura pentru literatură, 1968, p. 312.

² Pentru o analiză aptofundată a conceptului de ‘argumentație’, vezi Ch. Perelman, L. Olbrechts-Tyteca, *Traité de l'argumentation. La nouvelle rhétorique*, Tome premier, Paris, Presses Universitaires de France, 1958; Angela Bidu-Vrânceanu et alii, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, Editura Științifică, 1997, s.v. *argumentație*; Jacques Moeschler, Anne Reboul, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, coordonarea traducerii Carmen Vlad și Liana Pop, Cluj, Echinox, 1999; Jacques Moeschler, Antoine Auchlin, *Introducere în lingvistica contemporană*, traducere din limba franceză: Liana Pop, Cluj, Echinox, 2005 etc.

anume *Cărticica nărvurilor bune pentru tinerime, de pe nemție în românește întoarsă*, și tipărite la Sibiu, în tipografia lui Ioan Bart, în 1819 (reeditată în 1837).

Volumul consultat de noi face parte din colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga”, din Cluj-Napoca, fiind înregistrat sub cota BRV 1035. Redactată în limba română cu grafie chirilică, lucrarea debutează cu o notă introductivă urmată de patru capitole sau „dialoguri”, ce vehiculează „un set de reguli socio-morale elementare și necesare fiecărui individ pentru a deveni un cetățean al «marelui imperiu»”³.

Textul nostru se înscrie în tipologia „povestirii în ramă”. Narațiunea nu debutează prin arhicunoscuta formulă specifică poveștilor „a fost odată ca niciodată”, formulă ce instaurează o distanțare temporală, ci printr-un construct prin care se caută plasarea lectorului în proximitatea temporală și spațială a unui moment și a unei situații nu prea îndepărtate de momentul relatării: „Nu prea de multă vreme, dragii miei prunci, au trăit un om foarte bun și înțelept a cărui nume au fost Iacob” (Fulea 1819, p. 1), a cărui bucurie cea mai mare era „altor oameni bine a face: din pruncie ș-au făcut el sieși lege nici o zi a nu lăsa să treacă în carea să nu facă ceva bine, carea facere de bine în toată seara o putea în cărticica sa cea de zi (diarium) semna” (*ibidem*, p. 1), facere de bine îndeplinită fără a ține cont, cîtuși de puțin, de etnia celuiilalt: „Unde afla un nenorocos să fie fost acela creștin sau turc sau jidov, îndată din inimă i se făcea milă de dînsul și căuta cum l-ar putea mîngîia și cum i-ar putea ajuta. Acela iaste om zicea el: și eu încă sînt om, aceasta e destul. De să vorbea înaintea lui împotriva altui, carele nu era de față, oarece rău, ca însuși pre al său frate îl apăra; pentru că el nu putea suferi ca să să facă altuia nedreptate. Iară de să afla fără de Dumnezeu (credință) carii lui însuși făcea nedreptate, el nu căuta niciodată pentru rău cu rău a răsplăti, nici pre vătămătorii săi nu-i urgisea; ci numai îi părea rău de nepriceperea lor” (*ibidem*, p. 2). Singura preocupare a eroului nostru era „ca să-și adune proprii săi și ai vecinului său prunci împrejur și să-i învețe cum s-ar putea face oameni buni și norocoși” (*ibidem*, p. 2).

Este evident că secvența descriptivă mai sus enunțată creionează portretul moral al eroului nostru printr-un apel continuu la calitățile sale: *foarte bun, înțelept, făcător de bine, milos, altruist, drept, nerăzbnător* ș.a.m.d.

Ajuns la 70 de ani, acesta „ședea într-o silensă (tăcută) seară de vară sub un teiu (tilia) umbros și gîndea despre petrecuta sa viață. Ochii lui carii cu mulțămită cătră ceriu îi ridica, scîntiia de bucurie; fiind că tocma despre aceste neprețuite gînduri gîndea: cum că totuși nu au trăit în zadar pre lume” (*ibidem*, p. 3): „a ști lucruri noble (înnalte) sau a fi cunoscătoriu de fapte înnalte iaste cea mai mare fericire” (*ibidem*, p. 3).

Așa cum se poate remarca, prin organizatorii temporali și spațiali ne este creat cadrul de desfășurare a acțiunii: între cer și pămînt, sub un teiu umbros, o seară de vară, cadru ce implică două lumi – anthropos și cosmos – aflate în tensiune din cauza unei contradicții ce trebuie rezolvată: *seară, tei umbros*, pe de o parte, și

³ Cf. Maria Aldea, *art. cit.*

ochii scînteietori de bucurie, pe de altă parte. Rezolvarea acestei contradicții generează reconcilierea celor două cîmpuri referențiale – al umanului și al cosmosului, prin crearea unui sens nou: lumina interioară ca trăire a divinului, lumina ca revelație divină, ca hrană a eului.

După delimitarea cadrului temporal și spațial, în narațiune este introdus interlocutorul principal al eroului nostru, „vecinul său cel de cinste, Andreiu” (*ibidem*, p. 3), care va declanșa un adevărat „dialog (vorbi) plină de dragoste” (*ibidem*, p. 3) despre intriganta stare luminoasă a lui Iacob: „spune-mi dară cum ai început dintru-ntîiu în lume de-ai fost totdeauna întru tine vesel și în pace? Că bucuroș aș vrea eu aceasta de la tine a învăța” (*ibidem*, p. 4). Părtași la răspunsul lui Iacob, pe lîngă Andrei, vor fi pruncii celor doi care, martori și uneori actanți, vor descoperi secretul de a fi „norocos în lume” (*ibidem*, p. 4). Astfel, Iacob a început a vorbi „cătră dînșii cu următoarele cuvinte” (*ibidem*, p. 4).

Această secvență textuală face trecerea spre primul dialog. Atenția noastră însă se va deplasa acum la *A patrele dialog de seară*⁴, intitulat „Despre cunoștință și despre relighie”, dialog ce însumează 26 de pagini.

Capitolul debutează astfel: „Măcar că Iacob au fost așa om drept încuviințat, cît el tuturor, unde nu mai putea, căuta a ajuta și a face bine și bucurie, totuș nu au lipsit oameni răi a fi, carii cerca pre el a-l împinge în nenorocire.” (*ibidem*, p. 120).

Așa cum se poate observa, conectorul concesiv „măcar că”, ce introduce, prin enumerare, seria calităților morale ale lui Iacob, ne avertizează, ne atenționează de la început că situația exprimată prin concesivă ar fi putut împiedica realizarea acțiunii din regentă, însă nu o împiedică, ci îi face o concesie, permițînd îndeplinirea sa.

Elementul declanșator în jurul căruia se va țese întreaga acțiune îl reprezintă dorința unui om ce rîvnea să obțină „deregătoria” lui Iacob după moartea acestuia, însă care, nemaiavînd răbdare să aștepte momentul, căuta ca „să vină moșul cel bun în ură la prințipul (firștul), carele din slujbă jos să-l pună” (*ibidem*, p. 120). Și cum „neputînd nimica rău de moșul vorovi, au trebuit dară să înceapă a minți” (*ibidem*, p. 120) pentru a-l determina pe stăpîn să-l arunce pe Iacob în temniță. Dar pentru că stăpînul era „înțelept și drept, au știut încă în bună vreme a să înfrîna și ș-au pus înaintea ca în ceialaltă zi încă mai bine să cerceteze lucrul.” (*ibidem*, p. 120–121).

Propagarea zvonului privind decăderea din funcție și întemnițarea lui Iacob se amplifică, ajungînd chiar la urechile acestuia, care „au auzit aceasta fără de-a să turbura cît de puțintel odihna sufletului său și iarăș s-au aflat în desară sub teiu cu obicinuita sa desfătare ca cum nu i s-ar fi tîmplat nimica” (*ibidem*, p. 121). Serenității lui Iacob i se opune neliniștea lui Andrei, neliniște tradusă prin teamă, frică de situația decăderii și a întemnițării. Însă, această anxietate cuibărită în sufletul prietenului său și care, la nivel general, întunecă judecata este îndepărtată

⁴ Se cuvine menționat că, în *Cuprindere*, acesta figurează ca fiind alcătuit din două părți: prima, *Despre cunoștința sufletului* (*ibidem*, p. 120), a doua – *Despre relighie* (*ibidem*, p. 128). Subliniem că în conținutul textului aceste două părți nu sînt delimitate, capitolul în sine fiind intitulat *Despre cunoștință și despre relighie*.

și anulată de credința fermă a lui Iacob în justetea hotărârii stăpînului, credință ce se supune adevărului, iar nu probabilului: „Prințipul nostru e drept, crede mie, așa lesne nu să va întîmpla aceasta, de ari și fi ca minciuna să izbîndească, ți să pare aceasta a fi așa un lucru mare, fără vină a suferi puțintea nedreptate? Priiatine! Dacă e numai aici drept, (arătînd pre piept) nu-i nici o lipsă, toate să pot suferi” (*ibidem*, p. 122).

Din acest moment, întregul discurs al lui Iacob prin care caută să tîlcuiască, să explice starea sa de bine și vorbele sale se orientează spre un public-țintă alcătuit din copiii săi și ai vecinului, aflați „acum într-o vîrstă în care puteți și înțeleg această” (*ibidem*, p. 128), de care încearcă să se apropie și care ar putea fi convinși cu ușurință, am putea spune, datorită vîrstei, inocenței lor. Apropierea de cei care-l ascultă se realizează prin apelul la structuri lexicale cu valoare afectivă: „dragilor prunci” (*ibidem*, p. 122), „dragul meu” (*ibidem*, p. 131), „iubiții miei” (*ibidem*, p. 137), „prea iubiților prunci” (*ibidem*, p. 145).

Elementul care îi asigură seninătatea „în primejdiia” cu care e „amerințat” (*ibidem*, p. 123) și care îl ține vesel e „o cunoștință (a se citi: *conștiință*, subl. n. – M.A. & M.V.) bună sau o încredințare a nevinovății noastre [...], o comoară nepreduită până o stăpînim [...], iară gîndul acela despre aceia că nu sîntem noi pricina împotrivoririlor și patimilor noastre ne dă răpaos, ne dă odihnă și ne mîngăie” (*ibidem*, p. 123).

Așa cum putem sesiza, cel care vorbește, Iacob, crede el însuși în valorile pe care le transmite, le împărtășește publicului său, valori ce sînt rezultatul nu doar al unei educații personale, ci și al contextului socio-cultural în care sînt puse în circulație.

Pentru a fi convingător, eroul nostru se va servi de o serie de argumente ce se înlănțuie într-un tot unitar și a căror finalitate este de a-l determina pe celălalt să le accepte și să și le însușească. Aceste argumente iau forma exemplului fie personal [situații trăite, experiențe personale: boala sa (*ibidem*, p. 136), o nenorocire (*ibidem*, p. 139)], fie al prietenilor săi (situații la care a fost martor direct sau i-au fost relatate).

Se cuvine subliniat aici că discursul lui Iacob nu vorbește doar despre și pentru sine, ci scopul este, în primul rînd, acela de a deveni model pozitiv pentru cei care-l ascultă și, în a-l doilea rînd, de a-i determina să facă o alegere referitoare la propria persoană și să o asume.

De asemenea, trebuie subliniat faptul că, deși cauza e una negativă, rezultatul, efectul exemplului este unul pozitiv. De exemplu, este cazul „nefericirii” pietenului său, preotul Amvon, care era chinuit de o gută declanșată în timp ce predica și datorită căreia „au rămas olog cît au trăit” (*ibidem*, p. 124), dar care nu l-a împiedicat „în patima sa” (*ibidem*, p. 126) să-și păstreze seninătatea și bucuria și căruia, ne mărturisește eroul nostru, „foarte mare mulțămîită sînt datoriu pentru învățatura lui, prin care ca tinăr am iubit vîrtutea” (*ibidem*, p. 124). Or, chiar această „nenorocire” care-i apare sub forma unui vis, și anume boala care-l împiedica să se deplaseze într-o călătorie pe mare, chiar dacă nu a putut-o „pricepe

cu mintea, ce-mi va folosi” (*ibidem*, p. 139), s-a dovedit a fi o binecuvântare în condițiile în care corabia respectivă a fost distrusă în urma unui incendiu.

Ba, mai mult! Chiar dacă în urma verificării prințipul constată cuminenția lui Iacob și minciuna „clevetitoriului celui lepădat” (*ibidem*, p. 125), entuziasmul și credința lui Iacob în vrednicia conștiinței bune primesc forma unei sentințe: „Cine are aceasta (*conștiința bună*, subl. n. – M.A. & M.V.) nu lesne să teme de oarece răutate și iarăși de i să întâmplă ceva nedreptate știe și aceasta cu îngăduință a suferi. De vă poftiți voi tocma așa îngăduitoare inimă a avea, străduiți-vă totdeauna așa a gândi și a trăi precum v-am învățat eu.” (*ibidem*, p. 126), chiar dacă „sânt atâtea întâmplări pre care nu le puteți mai-nainte vedea, atâtea ticăloșii pre care cu puterile voastre nu le puteți înstrăina de la voi” (*ibidem*, p. 126). Sesizăm cum exemplul negativ, antimodelul, se transformă în argument pentru a deveni un altul bun, un altul plasat indiscutabil la polul opus.

Însă, eroul își avertizează publicul că „iaste un Dumnezeu! – un Dumnezeu carele pre noi și tot ce iaste aici au zidit și ține; un Dumnezeu carele toate știe și vede ce facem și gândim, un Dumnezeu carele pre noi niceodată nu ne lasă să fim nenorocoși” (*ibidem*, p. 128), un Dumnezeu care se află la geneza oricărui lucru: „Acesta iaste Dumnezeu carele au făcut pământul și celelalte zidiri spre o petrecere plăcută, după a căruia poruncă pasările cîntă frumos, rîurile vîjesc și sună, frorile aburesc și cînd iaste nădușală, plinele de răpaos vînturi de cătră apus (zefire), ne răcoresc”, un Dumnezeu pe care dacă Îl accepti și-L asumi, deții rețeta succesului seninătății: „Acesta iaste Dumnezeu carele așa minunat au alcătuit trupul nostru și mădulările lui și au dat sufletului nostru putere a simți, a gândi și a să bucura” (*ibidem*, p. 128–129).

Concluzia-sentință a lui Iacob – „dacă sânteți oameni buni, în toată sara ne putem culca fără grije și fără frică, pentru că așa o bună și puternică ființă ne străjuiaște și ne apără” (*ibidem*, p. 129) și „dacă ați lucrat bine, că Dumnezeu e cu noi de am fi unde să fim, de am dormi sau de am priveghea” (*ibidem*, p. 133) – este una ce va declanșa o serie de întrebări din partea copiilor săi: „Unde iaste Dumnezeu?” (*ibidem*, p. 129), adresată de Ioniță; sau „Cumcă e aici dacă nu să poate vedea?” (*ibidem*, p. 130), adresată de Iacob cel tînăr. La această ultimă întrebare Iacob cel bătrîn va răspunde cu o altă interogație: „Văzut-ai tu vreodată sufletul meu?” (*ibidem*, p. 130), de la care se vor genera și înlănțui alte întrebări și răspunsuri. Pentru a fi sigur că toate cuvintele rostite sînt înțelese corect, pentru a-și susține punctul de vedere, vorbitorul nostru recurge, prin analogie, la diverse exemple din proximitate, cum ar fi creșterea teiului din curtea casei lor: „oare cine l-au făcut?” (*ibidem*, p. 131). În completarea și precizarea exemplelor intervine și Andrei, vecinul cel bun, care pentru a face mai bine înțeles exemplul teiului ce crește din pământ recurge la metafora ceasului și a ceasornicarului: „Așa dară temeiul sau capul lucrului nu e pricina ceasul, ci mai mult ceasornicariul, carele au făcut ca indexul să să întoarcă, măcar că nu mai are mîna pre el. Și până cînd va umbla ceasul tău de nu ar fi nimenea carele din vreme în vreme l-ar trage? După 24 sau 30 de ceasuri apoi ar sta indexul. Tocma așa e și cu pământul, iubiiții miei fii!

Nice odată nu ar fi avut el putere a scoate oare ceva înainte, de nu ar fi pus Dumnezeu în el această putere și nu i s-ar sfârși lui într-o clipită acea putere de nu i-o ar ținea nevăzutul Dumnezeu?” (*ibidem*, p. 132).

Iubirea infinită a lui Dumnezeu e una care „să ne norcească pre noi aici și în ceaialtă viață după moarte” (*ibidem*, p. 133–134). Însușirea virtuților, nădejdea în Dumnezeu, puterea rugăciunii, respectarea și împlinirea poruncilor sînt trepte ce odată urcate dau „odihnă sufletului, îndestulare cu soarta noastră și cea mai adevărată nădejde, precum deci încolo cu mult mai fericiți veți fi” (*ibidem*, p. 135), dacă „vom fi oameni buni și dreți” (*ibidem*, p. 144).

Legitimată prin vîrsta biologică, dar și prin purtare, comportament (*ibidem*, p. 144), Iacob este cel care transmite urmașilor săi un set de valori moral-creștine care vor sta la temelie ființei lor orientîndu-i în acest fel spre dobîndirea vieții eterne: „Și voi veți urma mie în viața aceasta bună și veacinică dacă vă veți strădui în viața aceasta a vă face oameni buni, dreți și de omenie” (*ibidem*, p. 145).

Încheiem prezentarea noastră prin a afirma că prin întrebuițarea exemplelor concrete atît cu rol inductiv, cît și deductiv, avînd ca finalitate persuadarea, se generează la nivel intratextual și extratextual o tensiune ce conferă discursului o anumită dinamicitate și orientare semantică dublate de o puternică încărcătură afectivă, emoțională.

Izvoare

Fulea, Moise, *Cărticica năravurilor bune pentru tinerime, de pe nemție în românește întoarsă*, Sibiu, În tipografia lui Ioan Bart, 1819

Bibliografie selectivă

Albu, N., *Copia unui manuscris necunoscut al lui Moise Fulea*, în „Mitropolia Ardealului”, anul XVII, noiembrie–decembrie 1972, nr. 11–12, p. 890–897

Aldea, Maria, *Câteva considerații pe marginea glosei intratextuale din Cărticica năravurilor bune pentru tinerime (Sibiu, 1819)*, în *Lucrările celui de-al șaselea Simpozion Internațional de Lingvistică* (București, 29–30 mai 2015) (în curs de publicare)

Bidu-Vrănceanu, Angela *et alii*, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, Editura Științifică, 1997

Duțu, Alexandru, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700-1821)*, București, Editura pentru literatură, 1968

Ghibu, Onisifor, *Din istoria literaturii didactice românești*, ediție îngrijită de Octav Păun, Tabel cronologic, studiu introductiv, note și comentarii: V. Popeangă, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975

Moeschler, Jacques, Anne Reboul, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, coordonarea traducerii Carmen Vlad și Liana Pop, Cluj, Echinoc, 1999

Moeschler, Jacques, Antoine Auchlin, *Introducere în lingvistica contemporană*, traducere din limba franceză: Liana Pop, Cluj, Echinoc, 2005

Oltean, Vasile, *Școala românească din Șcheii Brașovului*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 169–172

Perelman, Ch., L. Olbrechts-Tyteca, *Traité de l'argumentation. La nouvelle rhétorique*,
Tome premier, Paris, Presses Universitaires de France, 1958
Păcurariu, Mircea, *Dicționarul teologilor români*, București, Univers Enciclopedic, 1996